

“זרע-ישראל”: מהותו ויישומו בהלכות גרות¹

פתיחה

הרב חיים אמסלם כותב בספרו זרע ישראל², שיש שני הבדלים מהותיים בין גיור של גוי שהוא מזרע-ישראל ובין גיור של גוי שאינו מזרע-ישראל: האחד (שם עמ' שח), בעוד גוי רגיל מודיעים אותו מקצת מן המצוות כדי שיפרוש מהליך הגיור, ואין משתדלים ואין מתאמצים לגיירו, בגוי מזרע-ישראל יש להשתדל לגיירו כדי ש"לא ידח ממנו נידח"; השני (עמ' שיא), גר רגיל צריך (לפחות לכתחילה, לדעתו) "להחמיר שלא לגייר כל עוד בית הדין אינם משוכנעים שיקיים המצוות" ואילו גר מזרע-ישראל "יש לקבלו לכתחילה... ואפילו בידוע שלא יקיים כל המצוות, כל שכופר בע"ז ומקבל האמונה ומקצת מצוות כיהודי מסורתי". הרבה מן הפוסקים סברו את ההבדל הראשון, כפי שהביא הרב אמסלם בשם הרב אלישיב (עמ' שי) בעניין בן מאב יהודי ואם נוכרייה המבקש ללמוד יהדות, ש"בודאי צריך לקרוב ואין לרחקם, והוא כיוון שהם מזרע-ישראל, והוא ע"פ דברי הרמב"ם באגרותיו". וכן נקטו הפוסקים, שיש להשתדל לגייר את עולי רוסיה שהגיעו בעליות האחרונות לארץ ישראל, ובוודאי שלא לשים לפניהם מכשולים, כדברי הרב אונטרמן³, וכדברי הרב אשר וייס הכותב:⁴

1. מאמר זה, "זרע ישראל", פורסם בכתב העת צהר לט עמ' 113, על מאמר זה הגיבו הרב חיים אמסלם והרב שמעון כהן בצהר מ עמ' 283 (דבריהם מובאים להלן בנספח ובספרו של הרב אמסלם, שארית ישראל, סימן צ עמ' 474). בעקבות דבריהם שיניתי חלק מניסוח הדברים, אם כי התוכן נשאר כבראשונה.
2. הרב חיים אמסלם, זרע ישראל (התש"ע) – "חקרי הלכה בענייני גרות וגיור, ובדין גויים מזרע-ישראל הבאים להתגייר". נלווה אליו ספר מקור ישראל (התש"ע) – "לקט תשובות ופסקים והוראות למעשה בענייני גרים וגרות מגדולי ישראל ראשונים ואחרונים אשר עליהם מושתת ספר 'זרע ישראל'". כל ההפניות להלן, אם לא נאמר אחרת, הן לספרו הראשון.
3. הרב איסר יהודה אונטרמן, "הלכות גרות ודרך ביצוען" תורה שבעל-פה (התשל"א) עמ' 13–20. והובאו הדברים בשבט מיהודה ח"ב (ירושלים, תשנ"ג) עמ' שעו-שפג.
4. הרב אשר וייס, "האם יש להשתדל בקבלת גרים בזמנינו" דרכי הוראה – הלכות גרות (התשע"א), סימן טו, עמ' פב-פג. על המאמץ שראוי להשקיע בגיור עולי רוסיה, ראה עוד: הרב יגאל אריאל, "גיור עולי בריה"מ" תחומין יב (התשנ"א) עמ' 81; הרב שלמה רוזנפלד, "עת לעשות לגיור משפחות מעורבות" תחומין יז (התשנ"ז) עמ' 223.

תמצית דברינו אף שאין ליזום קבלת גרים באופן פעיל ואין לשנות מהמבואר בחז"ל... מ"מ כדי למנוע התערבותן של גויים בקרב משפחות ישראל ראוי להמעיט בשמאל דוחה ולהרבות בימין מקרבת.

מכל מקום, ההבדל השני שהרב אמסלם מציין, שאין להקפיד על כנות קבלת עול מצוות בגר מזרע־ישראל, הוא חידוש ייחודי, ואף הרב אמסלם מודע לכך.⁵ וכיוון שהוא סבור שבכל גר השתכנעות בית־הדין כי הגר מקבל מצוות בכנות כדי לקיימן אינה מעכבת,⁶ במקרה דידן, קל וחומר שאין להקפיד, וכל שעת הדחק כדיעבד דמי וכו'.⁷

קשה להבין גיור גוי כל שהוא, אף אם הוא מזרע־ישראל, בלי שבי־תדין ישתכנע שהוא מקבל עליו עול מצוות. כידוע, נקבע להלכה כי כל מי שנולד לאם יהודייה הוא יהודי,⁸ ומי

5. וכדבריו, עמ' רפב: "ורוב חכמי דורנו שפלפלו ודנו אודות גיור בזמן הזה, והאריכו בדין קבלת המצוות כיצד תחול כשאנחנו מבינים בשעת הגיור שלא יקיים, לא עשו שום הבדל והפרש בין סתם גויים לבין מי שהוא מזרע־ישראל שיש מצווה מיוחדת לקרבו, שאע"פ שצריך לו גיור ובלי זה הוא גוי, מכל מקום אין קבלת מצוות מעכבת בו לכולי עלמא".

6. ראה דברי הרב שמעון כהן להלן בנספח: "עיקר חידושו של הרב אמסלם הוא הבהרת הפירוש למושג קבלת מצוות והודעתן. הרב אמסלם מחדש שהודעת המצוות ע"י בית־הדין וקבלתם בהסכמה בפה מלא פעמיים במהלך טכס הגיור על ידי הגר היא קבלת המצוות המוזכרת בהלכה, ולפיכך אם נעשתה הודעה וקבלה זו, גם אם בפועל לאחר הגרות קיום המצוות ע"י הגר יהיה לקוי או חלקי, אין זה פוגע בהודעה ובקבלה שהיו שלמות ונעשתה כאן קבלת מצוות שלמה".

7. בהקדמה לספרו, עמ' 10, הרב אמסלם מביא רשימת טיעונים להקל בגיור עולי רוסיה: התבוללות – נישואי תערובת בין יהודים לעולים; המציאות תביא ליצירת הבחנה בין היהודים כעם והיהדות כדת; השפעה שלילית של העולים תחדור לחברה בעניין מילת הילדים; היווצרות בעיה דמוגרפית במדינת ישראל; הרס הרבנות – שחיקה במעמד בתי־הדין; חוק נישואין אזרחיים; התגברות גיורי הכתות, רפורמים וכו'.

8. חלק מן הפוסקים סבורים שרק מי שנולד מאב ואם יהודיים הוא יהודי מוחלט, אך מי שנולד מאם יהודייה ואב נוכרי צריך גיור. כך נראה מדברי רש"י (ויקרא כד י) בעניין בן הישראלי, שכתב שהתגייר. לעומתו, מפרשי הספרא (פרשה יד), ראב"ד ור"ש משאנץ, כתבו שאביו התגייר, והוא היה ישראל גמור. וראה פירוש הרמב"ן (ויקרא שם), שגם ממנו ברור שמי שנולד לאם יהודייה הוא יהודי. וראה מהרש"א קידושין עה, ב, על תוד"ה ור' ישמעאל, המביא סתירה בדברי רש"י. והאריך בעניין זה בפתחי תשובה אבן העזר, סימן ד, ס"ק א. ובשם הגאון מליסא כתב שלאחר הגיור נחשב בנה למפרע. אך רוב האחרונים פסקו שכל מי שנולד מאם יהודייה הוא יהודי, וכן הלכה, כדברי חזון איש (אבן העזר, סוף סימן ו). וראה דברי הרב שלמה גורן, "גיור חוזר וגיור לחומרא" תחומין כג (התשס"ג), עמ' 176–178. בהבנת שיטת רש"י הנזכרת, ראה צפנת פענח (איסורי ביאה, פרק יג, הלכה ח), שיש בוולד עירוב של צד ישראלי וצד נוכרית. ובמהרי"ט אלגזי (הלכות בכורות, פרק ח, אות סה [הראשון]) כתב

שלא נולד לאם יהודייה אינו יהודי,⁹ וכל הרוצה להיות חלק מן העם היהודי, עליו לעבור תהליך גיור. תהליך הגיור הוא שינוי זהות הנוצר כתוצאה משינוי תודעתו של המתגייר או מנכונותו להתנהגות שומרת מצוות. הזהות היהודית היא זהות דתית, אמונה בא־לוהי ישראל והזדהות עם העם שבחר ה', בבחינת "עמך עמי וא־להיך א־להי" (רות א טז). משמעות דברי הרב אמסלם היא שיכול להיות גוי (=זרע־ישראל) חסר כל זהות יהודית, לאומית או דתית, שכניסתו לעם־ישראל תיעשה גם בלא שרכש זהות יהודית ותודעה יהודית, ורק בגלל ההיבט הביולוגי שאחד מאבותיו בעבר (אביו, סבו או סב סבו ולמעלה מהם) היה יהודי. דבר זה הופך את תהליך הגיור מתהליך אמוני ותודעתי לתהליך טקסי הנעשה על רקע גזעי. ואמנם הפן הגזעי מופיע גם במי שנולד לאם יהודייה,¹⁰ שאף אם הוא מתנכר לזהותו הלאומית והדתית, הוא נשאר ישראל, אך שם יהדותו נקבעת ממילא בשב ואל תעשה, ואילו גוי מזרע־ישראל עובר לדברי הרב אמסלם טקס גיור בקום ועשה – טקס שאינו אלא הצגה חסרת משמעות אמיתית. הרב אמסלם מעצים את הטקס הפורמלי על חשבון המהות. דבר זה סותר את כל המקורות שהוזכרו עד כה למהות הגירות. ומכיוון שהוא מבסס את שיטתו הייחודית על המקורות שהביא בספרו, אבחן להלן גם את מקורותיו.¹¹

-
- דברים מפליאים: "ונמצא דכפי הנראה יש בו צד כותי וצד ישראל. הנה כן הדבר תלוי במה שיתברר שאם ינהוג ככותי מתחילה הרי למפרע משעת לידה דינו ככותי ולא כישראל מומר לעכו"ם. ואם יתנהג מתחילה כישראל הרי למפרע משעת לידה דינו כישראל". וראה עוד חידושי הגר"ט, יבמות, סימן יא.
9. התוספות (יבמות טז, ב, ד"ה עכו"ם), כתבו שנחלקו התנאים בשאלה אם ישראל הבא על נוכרית הוולד אינו מתייחס אחריו כישראל. ולמאן דאמר גוי שבא על בת ישראל הוולד ממזר, תמיד בתערובת ישראל ונוכרי יש צד ישראל, גם בישראל שבא על נוכרית. הרמ"א כותב (אבן העזר טו: י'): "שדווקא מדאורייתא הוולד הולך אחר השפחה ואחר הנוכרית אבל מדרבנן הוי זרעו, לכן יש להחמיר לכתחילה". וראה שם בחלקת מחוקק ובבית שמואל. וראה בספרו של הרב מרדכי אלתר כגר כאזרח (התשע"ג), עמ' תנא ואילך, שאיזבל לא התגיירה, ואף־על־פי כן צאצאיה נחשבים ישראלים, ואף שימשו מלכים בישראל, כי בזמנם נהגה ההלכה כשיטת הראשונים האומרים שהאב קובע את היהדות. והדברים צ"ע.
10. כהגדרת בעל צפנת פענח (תרומות, פרק א, הלכה כג, עמ' 37): "ובאמת לכאורה קשה הא עיקר הגרות הוא קבלת מצוות וכיוון דשוטה פטור מן המצוות מה שייך בו גמר גרות, ולא דמי לשוטה ישראל דהתם המין הוא כן ונולד כן והוא ממילא ישראל מה שאין כן גר".
11. ראה הרב יעקב אריאל, הלכה בימינו עמ' 370 שכתב: "יש שאצה להם הדרך וסבורים שניתן לרפא שבר כה עמוק על נקלה בהסתפקות בהצהרות דקלרטיביות ובצרמוניות חגיגיות במקום דרישות מעשיות. לא זו הדרך. גיור' כזה לא יתפוס. המתגייר' עצמו לא יתייחס בדרך זו ביחס רציני לתורה ולמורשת. הגר' ישאר עם המנטליות הקודמת שלו. שום דבר מהותי לא יתחולל בנפשו. וזהו תישאר כבעבר, יהודית לא מצד עצמה אלא רק בגלל שכך התייחסו אליו הגויים. יהדות ללא שורשים

נראה שגם הרב אמסלם מזהה את הבעיה הנוצרת בעקבות שיטתו, ולכן סייג את דבריו (עמ' שיא), ואמר שהם אמורים רק בגיור הנעשה בארץ ישראל, שיש בה תנאים ראויים לקליטתו הרוחנית של המתגייר, קרי יצירת שינוי תודעתי לאומי או דתי. אך בדבריו אלה נראה שהוא עוקר את עיקר חידושו, והקריטריון לגיור כבר אינו היות הגר מזרע־ישראל, אלא אופן שילובו של המתגייר בחברה בעלת התודעה הלאומית או הדתית.

בדברי תגובתו להלן כותב הרב שמעון כהן: "גם הרעיון של זרע־ישראל בא בסך הכל ללמד על המוטיבציה שצריכה להיות לדיין כבואו לגייר גוים אלה, אולם היסוד ההלכתי המוצק הוא כאמור הפרשנות למושג 'קבלת מצוות', וקבלת המצוות דיעבד לא מעכבת, וההגדרה של המצב היום כמצב של שעת הדחק ו'דיעבד', כל אלו הם נדבכים ליסוד העיקרי שהוא הפרשנות של קבלת מצוות. לא בכדי הפרק הנקרא 'זרע־ישראל' הוא הפרק החמישי של הספר וקדמו לו הפרקים המבארים בארוכה מהותה של קבלת המצוות והגדרתה". גם דברים אלו אינם מוכיחים את קיומו של מושג הלכתי בשם "זרע־ישראל" אלא רק מצביעים על שאלה חברתית עכשווית שבזהותם האישית והחברתית של העולים מתערבים שני מושגי לאום – אזרחי ודתי, וכדי לפתור את הפער ההלכתי בין שני מרכיבי הזהות הללו יש להיצמד להלכה הבסיסית (להבנת הרב אמסלם) ולגייר את העולים בהצהרה בדבר קבלת המצוות אף שהצהרה זו אינה כנה. עקיפת מהות הגיור על ידי היצמדות לביצוע הלכתי פורמלי כטקס חסר משמעות.

בחינת המושג זרע־ישראל חשובה וקריטית בנקודה נוספת. בציבור הולכת ומתבססת הדעה המוטעית שישנו מעין 'מעמד ביניים' בין יהודי לגוי, המכונה 'זרע־ישראל'. והמעמד האישי

פוזיטיביים, ללא תוכן, ללא הזדהות עם עם־ישראל לדורותיו ותורתו. ניסיונות לייחס למקורות ההלכתיים משמעות אחרת, הסוטה מהמקובל בדורי דורות, לא תצלח". מחברים נוספים שללו את חידושו של הרב אמסלם. ראה: הרב יעקב אפשטיין, שו"ת חבל נחלתו, חלק ט, סימן לג; כגר כאזרח (לעיל, הע' 9), עמ' שצ, שגם כתב שם בהסכמת הרב נבנצאל: "ויש מי שצמצם היתרו (הכנסת זרים לכרם ישראל) רק לאלה שמצד האב הם מזרע־ישראל, וכל אלה אין הלכה כמותם"; הרב חננאל זיני "הטעות היסודית של הרב חיים אמסלם", אתר סרוגים (<https://www.srugim.co.il/118190>) מנגד יש מי שמצדדים בחידושו, כגון הרב יוסף כרמל "מ'בן הישראלית ועד 'זרע ישראל' במדינת ישראל", חמדת הימים פרשת ואתחנן התש"ע (מופיע באתר ארץ חמדה:

www.erezhemdah.org/newsletterArticle.asp?cat=1&newsletter=896&article=

הזה שייך אצל כל מי שזורם בעורקיו דם יהודי כלשהו, ותהליך הגיור עבורו הוא שונה וקל יותר.¹²

במאמר שלפנינו אבחן את המושג "זרע־ישראל" על־פי ספרו של הרב אמסלם, דבריו בעניין זה צריכים להיבחן לאור שלוש שאלות: הראשונה, האם מצינו בהלכה את המושג 'זרע־ישראל'? השנייה, מי נכלל ב'זרע־ישראל' – האם כל מי שאחד מאבותיו במהלך הדורות היה יהודי או אולי דווקא מי שנולד לאב יהודי ואם נוכרית?¹³ והשלישית, באילו מהלכות הגיור הקלו הפוסקים בגוי שהוא מ'זרע־ישראל'?

במאמר שלפנינו נדון תחילה בהוכחותיו של הרב אמסלם ביחס לשאלות הנזכרות. לאחר מכן נראה שהפוסקים שנקטו את המונח 'זרע־ישראל' התכוונו רק ליחס שבין ישראל לבין יוצאי חלציו הישירים, ולא לצאצאי צאצאיו, ולפי הבנתם, משמעות המושג הזה היא ערכית וחינוכית, לא ביולוגית, וממילא לא כל מי שאחד מאבותיו בדורות עברו היה יהודי הוא בגדר 'זרע־ישראל', אלא רק מי שהתחנך כישראל על ידי אביו או גדל בסביבה יהודית. גם בגיורו של גוי מזרע־ישראל, הקלו הפוסקים רק בהלכות הנלוות לדיני גיור, כמו אי־דחייתו מלהתגייר, הנטען על הנוכרית ועוד, אך לא בהלכות המהותיות לעצם הגיור, קרי קבלת עול מצוות. לבסוף, אביא מדברי פוסקי זמננו הנוטים להקל בגיור עולי ברית־המועצות לשעבר, אך גם דבריהם הם במסגרת העקרונות הנזכרים: הקלה בהלכות הנלוות לגיור לצד דרישה שהגיור יהיה כהלכתו מחשש לנישואי תערובת, ולא משום שיש משמעות הלכתית למושג 'זרע־ישראל' בהליך הגיור עצמו.

12. ראה למשל דברי הרב אליהו בירנבוים 'לא יהודי אבל גם לא גוי', מוסף שבת של מקור ראשון, ג' אדר א' תשע"ו. שכתב: "כאשר שואלים מה מעמדו של בן לאם לא יהודייה ולאב יהודי, התשובה הקלאסית היא 'גוי' או 'לא יהודי'. אולם מעניין הדבר שבמשך הדורות האחרונים הפוסקים יצרו מעמד מחודש לאדם כזה, מעמד ביניים בין יהודי לגוי, המכונה 'זרע־ישראל'. מעמד זה מקנה לאותו לא יהודי מוצא יהודי יחס מיוחד".

13. הדרישה להקל בגוי מזרע־ישראל נובעת ממצייאות חיינו, שהחוק האזרחי במדינת ישראל, חוק השבות תש"י-1950, ס"ח 51, מעניק זכות עלייה למדינת ישראל ואזרחות בה לכל יהודי שנולד לאם יהודייה או התגייר, לבנו או לנכדו, וכן לבן זוג של יהודי ולבן זוג של ילד של יהודי או של נכדו. לפי זה, נכדו של יהודי העולה לארץ ישראל יחד עם בת זוגו הנוכרית, גם ילדיהם ונכדיהם הנולדים בארץ ישראל לאחר עלייתם יהיו ישראלים. כלומר, בזכות סבו של הסב, הוולד נחשב כאזרח. ונשאלת השאלה אם גם במקרה זה יש חפיפה למונח 'זרע־ישראל' המובא בפוסקים, בהנחה שלמושג הזה יש משמעות הלכתית.

א. הקשיים בהוכחותיו של הרב אמסלם

הדיון בפרק זה עוסק במקורות שהביא הרב אמסלם בפרק החמישי של ספרו זרע ישראל, המוקדש לביסוס המונח 'זרע־ישראל' ולמסקנתו שישנה חובה להשתדל לגייר את צאצאי ישראל אף אם לא יקבלו עליהם לקיים את עול המצוות.

הבעיה בהוכחות טקסטואליות

חלק ניכר מהוכחותיו של הרב אמסלם למסקנות ההלכתיות הללו הן הוכחות טקסטואליות. הוא מצטט פוסקים הדנים בשיבתם של בני האנוסים ליהדות ואת דרישתם למילה ולטבילה, ומן העובדה שלא הזכירו בדבריהם את הודעת המצוות וקבלתן על־ידי הגרים, הוא מסיק שהדרישה הזאת אינה מהותית. אולם לאחר עיון בדברי הפוסקים, נראה לי שהשמטה זו אינה מוכיחה את טענתו, כמו שנראה להלן.

בשו"ת יכין ובוועז, אומר רבי שמעון דוראן, נכד הרשב"ץ (ח"ב, סימן לא):

ויש ראייה על חזקה זו ממעשים בכל יום ובכל מקום בפני הגדולים שכל הבאים מהאנוסים, ישוב בתשובה, אין אנו מצריכים אותם כי אם מילה בלבד לא טבילה, מטעם שאין אנו חוששין שמא אימו גויה, דחזקה היא שאינן נושאים גויות. והגע עצמך, שאילו באת לבטל חזקה זו ובאת לחוש לשמא אמו גויה ויהיה מקום לחששה זו מצריכין טבילה עם מילה... לפי שכיוון שאמו גויה אע"פ שאביו מאנוסים שנחשבים כישראל... אינו נחשב מישראל ואינו מותר לבוא בקהל אלא במילה וטבילה... וכיוון שאלו האנוסים שבאים לשוב בתשובה אין אנו מצריכים אותם... אם מילה בלבד, אם כן לא חששו לשמא אימם גויה.

וכתב הרב אמסלם (זרע ישראל עמ' רפג): "למה לא הזכיר עניין הודעת המצוות וקבלתם, אלא וודאי בבני האנוסים כאלו, כנראה שאין לנו עניין וצורך לזה ודי להם במילה וטבילה". והדברים קשים, שהרי בעל יכין ובוועז רוצה לומר שהאנוסים התחתנו בינם לבין עצמם, ולא היו ביניהם נישואי תערובת. והוא מוכיח דבריו ממעשים שבכל יום, ואומר שאילו היה חשש לנישואי תערובת, היו צריכים לא רק מילה, מפני שהאנוסים לא נימולו, אלא גם טבילה, כדי שתעלה להם לגיור. בעל יכין ובוועז אינו עוסק בהלכות גיור של בני האנוסים שהם 'זרע־ישראל', אלא מזכיר בדרך אגב שאילו היו גויים, היו צריכים גם טבילה. כלומר, אילו היו האנוסים בגדר גויים, היו נדרשים לבצע את החלק בתהליך הגיור המבטא בביור את גמר הכניסה ליהדות, "טבל ועלה" – הרי הוא כישראל לכל דבר". ההוכחה של הרב

אמסלם מן העובדה שלא פירט את כל הלכות גיור, ונקט רק את המעשה החד שנכנסים בו ליהדות, היא תמוהה.

הרב אמסלם מביא גם את דברי הרדב"ז, שאחרי שכתב שטבילת בני מומרים אינה מעכבת את חזרתם ליהדות, כותב (שו"ת הרדב"ז ח"ג, סימן תטו):

כמו שאין צריך להודיעם קצת מצוות קלות וחמורות, שכבר קבלו אבותיהם מהר סיני עליהם ועל זרעם... והוי יודע שאם אמו עובדת ע"ז, אע"פ שאביו ישראל, צריך טבילה מן התורה... ואינו נכנס לישראל עד שימול ויטבול.

וכתב הרב אמסלם (זרע ישראל עמ' רפו):

ועוד יש ללמוד ולדייק ממ"ש בהיכא שאמו גויה שצריך טבילה מן התורה ולא הדגיש באלו שצריך להודיעם מקצת מצוות קלות וחמורות, ועוד יש ללמוד ממ"ש שאמו עובדת ע"ז, דרצונו לומר שהיא אינה חפצה בגיור וכן היא עובדת עדיין ע"ז, ובכל זאת אותו מקבלים בשופי לפי שהוא מזרע־ישראל.

גם כאן ההוכחה היא טקסטואלית בלבד, ויתרה מזאת, היא מבוססת על מה שחסר בטקסט ולא על מה שיש בו. נושא הדיון של הרדב"ז איננו גיור גוי שהוא מזרע־ישראל, והוא רק מעיר שאילו הייתה אמו של המתגייר גויה, הייתה צריכה טבילה, ואינו אומר דבר וחצי דבר על קבלת עול מצוות. ברור לכול שהטבילה היא השלב הסופי בתהליך הגיור, ולאחריה הגוי נעשה יהודי, והרדב"ז, שאינו דן בתהליך הגיור עצמו, מתייחס למעשה המסיים, "המכה בפטיש", של תהליך הגיור, המבטא את גיורו של הגוי. הרי גם הגמרא עצמה, כשהיא עוסקת במרכיבי הגיור (יבמות מו, א) מזכירה במפורש רק את המילה והטבילה. קבלת עול מצוות, הן כמהות הגיור הן כתנאי לגיור הן כמעשה הגיור, אינה נזכרת בה או נזכרת כבדרך אגב, ואף־על־פי כן, רוב הפוסקים סבורים שקבלת עול מצוות היא מהות הגיור וחלק ממעשה הגיור. למעשה, קשה מאוד להוכיח דין כל כך עקרוני מן העובדה שפוסק, ואפילו הוא אחד מן הראשונים, מדבר על חזרה לכלל ישראל ואינו מזכיר בדבריו שהמתגייר צריך גם לקבל עליו עול מצוות. אי־ההזכרה הטקסטואלית אינה בגדר הוכחה רעיונית ומהותית.¹⁴

14. בעמ' רפה הרב אמסלם מביא את דברי רבי אברהם קארדוזה (תשובה בכת"י): "העולה מכל זה הוא שעל כל פנים אינם יהודים גמורים עד שייעשו טבילה בפני ביי"ד, ולא ינצל מן הטבילה אלא מי שיביא עדים שאימו ואם אימו חמשה דורות למעלה הם מזרע היהודים, וזה אי אפשר להם על כן כולם צריכים

נוסף על הקושי היסודי בהוכחות טקסטואליות, שהן במקרה דידן הוכחות על דרך השלילה – השמטת עניין קבלת עול מצוות בדברי הפוסקים – כל ההוכחות הללו קשורות במציאויות היסטוריות שונות לחלוטין מן המציאות בימינו. הרי אפשר לומר, וכך מסתבר יותר, שהאנוסים המבקשים לחזור ולהתקבל בחיק היהדות חפצים לשוב ליהדות כמו שהם מכירים אותה – יהדות שהמרכיב הלאומי אינו מנותק בה מן המרכיב הדתי. כיוון שכך, ברור לפוסקים הדנים בעניין זה שהאנוסים רוצים לשמור מצוות ומקבלים עליהם התחייבות זו, ומטעם זה אין הפוסקים מזכירים בדבריהם קבלת עול מצוות. לעומת זאת, בימינו הדרישה מן המתגיירים לקבל על עצמם עול מצוות צריכה להיאמר במפורש, שהרי המתגיירים אינם מודעים לעניין זה כחלק מהותי של הגיור.

נקודה נוספת שיש להעיר כאן: בדברי הפוסקים הללו לא מוזכרת גם הדרישה לקבלת מצוות התואמת את שיטתו של הרב אמסלם: "הודעת המצוות ע"י בית־הדין וקבלתם בהסכמה בפה מלא" (כלשון התגובה שלהלן). והרי את זה הרב אמסלם כן דורש מגר מזרע־ישראל. ומעבר לכך שהתעלמות הפוסקים מנקודה זו חושפת שאין הם מתייחסים למכלול דיני גיור, התעלמותו של הרב אמסלם מנקודה זו יוצרת אי־עקביות בדרישותיו לגיור זרע־ישראל, שהרי את הודעת המצוות הוא כן דורש מגר שכזה.

היעדר הבחנה בין המאמץ לגייר לבין חובת המתגייר לקבל עליו עול מצוות

כאמור לעיל, הרב אמסלם מבקש להוכיח שני יסודות מחודשים בדיני גיור: שאין דוחים גר מזרע־ישראל, ושאינו צריך לקבל עליו עול מצוות בכנות (בניגוד לגר רגיל, שלדבריו, צריך לקבל עליו לכתחילה עול מצוות בכנות). עירוב שני היסודות בדבריו מקשה לרדת לעומקה של הלכה, ולקבל את חידושו שגר מזרע־ישראל אינו צריך לקבל עליו עול מצוות בכנות. שהרי ייתכן שהפוסקים סוברים שאין לדחות את מי שמבקש להתגייר והוא מזרע־ישראל, ואף יש להתאמץ ולגיירו, אך אינם מוכנים לוותר על קיום הלכות גיור במלואן, והגר חייב לקבל על עצמו עול תורה ומצוות. הזיקה בין שני היסודות הללו אינה מוכרחת. עירוב זה מקשה להבין את הוכחתו מדברי שו"ת הרשב"ש (סימן שסח):

טבילה". וכתב הרב אמסלם: "הנך רואה שגם הרב הפוסק והרבנים החתומים עימו לא הזכירו בדבריהם קבלת מצוות כלל ועיקר, ועל כל פנים באלו שהם ממקור ישראל נראה שמסתפקים בזה וסגי להו בטבילה כדי להכניסם תחת כנפי השכינה". גם פה ההוכחה היא לשונית. המחבר עצמו אינו מזכיר בדבריו שום חילוק בין גיור מי שהוא מזרע־ישראל לבין גיור מי שאינו מזרע־ישראל.

עוד שאלת: הבא להתגייר וידענו באמת שלא בא אלא לאהבת אשה בת ישראל שנתן עיניו בה, מהו מקבלין אותו או לא... תשובה. אין מקבלין אותו לכתחילה... וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק י"ג מהלכות איסורי ביאה: כשיבא הגר והגיורת להתגייר בודקין אחריו... מיהו זהו בגוי הבא להתגייר, אבל מהאנוסים אלו או מזרעם אין דוחין אותם מפני זה, אבל המקרבן ומכניסן תחת כנפי השכינה עליו נאמר "אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה". ור' יוחנן אמר לריש לקיש אי הדרת כן יהיבנא לך אחתי דשפירא מנאי, שריש לקיש היה לסטים ור' יוחנן אמר לו אם תחזור בתשובה אתן לך אחותי, וחזר בתשובה ויצא ממנו חכם גדול כדאיתא בפרק הפועל.

לו יהי שדברי הרשב"ש עוסקים במי שאמו גויה ואביו אנוס,¹⁵ עדיין אפשר להוכיח מדבריו רק שיש לקרב את המתגייר, ולא לדחותו. אין מכאן הוכחה שאפשר לגיירו בלא קבלת עול מצוות. אדרבה, משמעות דבריו "המקרבן ומכניסן תחת כנפי השכינה" היא שמירת מצוות ואמונה בא־לוהי ישראל.

בשו"ת הרדב"ז נכתב בעניין בני המומרים (ח"ד, סימן יב):

שכיון שהוא יכול לחזור ואינו חוזר הרי הוא בעצמו מומר... היינו דידיענן דאמו נמי מומרת, אבל אם אמו נוכרית הולד כמוה... כל שכן באלו שעברו עליהם כמה דורות וכבר נטמעו בין התוגרמים, ועוד שאם היו רוצים היו יכולים לחזור לדת ישראל.

וכתב הרב אמסלם (זרע ישראל עמ' רפד), שמן העובדה שהרדב"ז אומר "היו רוצים לחזור", ולא "רוצים להתגייר", וכן מדבריו "היו רוצים", "היו יכולים", משמע שהדבר תלוי בהם. מכאן שגיורו אינו גיור רגיל אלא חזרה לכלל ישראל, "שאינו מחוייב בכל דקדוקי הגרות הרגילים". לענ"ד, אין מפה הוכחה שאינו חייב לקבל עליו עול מצוות כשאר גרים, וניתן

15. לדעת הרב אמסלם, דברי הרשב"ש עוסקים במי שאמו נוכרייה, שהרי מי שאמו יהודייה אינו צריך להתגייר, כדברי שו"ת הרשב"ש (סימן פט): "בני אלו המשומדים הנקראים אנוסים הערלים כשבאים לחזור בתשובה... ואומר שדינם הוא כישראל לכל דבריהם, דהלכה רווחת היא בישראל, דישראל משומד אע"פ שחטא ישראל [הוא]". מכיוון שכך, אם הרשב"ש עוסק בתשובתו בסימן שסח בהלכות גיור, חייבים לומר שאמו נוכרייה. ומה שסיים הרשב"ש בדברי הגמרא על רבי יוחנן וריש לקיש, ששם עוסקים בבעל תשובה ולא בהלכות גיור, כוונתו ללמדנו מה יכול לצאת אף מן המתגייר כמו שיצא מבעל תשובה. הוכחה זו אינה מוחלטת, מפני שעדיין אפשר לומר שהתשובה בסימן שסח עוסקת ביהודי החוזר בתשובה, ובוודאי עוסקת בספק יהודי, ואין הכרח שהיא עוסקת במי שאמו נוכרייה. לפי זה, מובנת הוכחתו מדברי ר' יוחנן. וראה ספר כגר כאזרח (לעיל, הע' 9), עמ' שצב.

אולי רק להוכיח שאין דוחים אותו. וכבר ציינו לעיל את הקושי בהוכחות טקסטואליות מעין אלו.

היעדר הבחנה בין תוקף הגיור בדיעבד ובין הדרישה לכתחילה לקבלת עול מצוות בכנות אין לקבל את דברי הרב אמסלם מסיבה נוספת: חוסר ההבחנה בדבריו בין הדין בדיעבד ביחס למתגייר שלא קיבל עול מצוות בכנות, ובין טענתו שגר מזרע־ישראל אפשר לגייר אותו לכתחילה אף שיודעים כי לא יקבל מצוות בכנות. בעקבות זאת, הוא מביא פוסקים שדנו בגר שאינו מזרע־ישראל ומוסיף את שיטתו על דבריהם. הוספת דבריו לתוך דברי הפוסקים אינה מאפשרת לנו לראות את הייחודיות של גוי מזרע־ישראל, שהיא מהותו של כל הפרק הזה בספרו. כך למשל, בעמ' רפג-רפד, הוא מוכיח משו"ת הרדב"ז (חלק ד, סימן אלף ש"ס), בעניין שפחות שהתגיירו, שקבלת עול מצוות על ידן היא רק מן הפה ולחון, ובכל זאת בדיעבד גיורן גיור. השפחות הללו לא היו מזרע־ישראל, ואין מדברי הרדב"ז שום הוכחה שיש הבדל בין גיור של מי שהוא מזרע־ישראל לבין גיור מי שאינו מזרע־ישראל. וכן דברי הרב אמסלם בעמ' רפז בספרו:

ולפי מה שכתב בשו"ת משפטי עוזיאל ח"ז סי' כ שמותר ומצווה לקבל גרים וגרות אע"פ שידוע לנו שלא יקימו כל המצוות, עש"ב, ואם כי הוא כתב דבריו בסתם גרים, אנו נלמד מדבריו כל שכן קל וחומר לאותם שיש להם דם יהודים, שיש לנקוט בגישה זו על־פי דברי הפוסקים הנ"ל, ומצווים אנו לפתוח להם פתח כזה וכו'.

דברי הרב עוזיאל העוסקים בכלל הגרים אינם יכולים לשמש הוכחה לעיקר חידושו שיש הבדל בין שני סוגי הגיור.

היעדר הבחנה בין השימוש במושג 'זרע־ישראל' בעניינים הלכתיים ובין יישומו בהלכות גיור עניין אחר המקשה לקבל את דברי הרב אמסלם הוא היעדר הבחנה בדבריו בין דברי הפוסקים המזכירים את המושג 'זרע־ישראל' בעניינים הלכתיים ובין הלכות גיור. כמו למשל דברי בעל כנסת הגדולה הנזכרים בספרו בעמ' רצא לעניין ייחוס הוולד אחר אביו הישראלי לאחר גיורו; וכן דברי הפוסקים הנזכרים בעמ' רפז-רפח לעניין צדקה, מגע ביין או חליצה; וכן לעניין שררה (עמ' רצ). בכל העניינים הללו, יכול להיות שמעמד גוי מזרע־ישראל נבדל מגוי שאינו מזרע־ישראל, אך אי אפשר להוכיח משם השלכה על הלכות גיור. קשה במיוחד לקבל ראיות אלה, מפני שחלק מהפוסקים החמירו לעתים בילד שאביו

ישראל וואמו נוכרית יותר מבילד ששני הוריו נוכרים, כמו בעניין קיום מצוות פריה ורביה¹⁶ ודיני גר קטן.¹⁷

לסיום, הן הוכחותיו הטקסטואליות של הרב אמסלם והן הוכחותיו מעניינים שאין להם זיקה להלכות גיור אינן מוכיחות שתהליך הגיור של גוי מזרע-ישראל שונה מגיור גוי שאינו מזרע-ישראל. נוסף על כך, הוכחותיו בעניין אי-דחיית גוי מזרע-ישראל הבא להתגייר אינן מסייעות לחידושו העיקרי, שאין צורך בקבלת עול מצוות כנה בגוי מזרע-ישראל. גם דבריו בעמ' רפז בשם רב האי גאון, שהשיב שהצדוקים תולעת יעקב הם וכו', "הרי אף המוחזקים כגויים מ"מ אם הם צאצאי ישראל זהו הנקרא תולעת יעקב וזרע-ישראל. ונראה דנפקא מינה איכא לעניין קירובם והחזרתם לעם-ישראל", נראים כמגדל הפורח באוויר.

ב. 'זרע-ישראל' כמושג רוחני וחינוכי

הדיון העקרוני על מעמדו של גוי מזרע-ישראל הבא להתגייר וההבדל – אם קיים – בינו לבין גוי רגיל, אינו יכול לסבוב סביב דיוקי מילים (מהן שלא נכתבו) בתשובות הפוסקים. יש לרדת לעומק עקרונות ההלכה ותוכנן המהותי של תשובות ופסקים בעניין זה.

הזיקה הרוחנית בין האב לבנו

נדון כעת בדברי הפוסקים בעניין מילתו וגיורו של ילד שנולד למשפחה מעורבת, שבה האב יהודי והאם נוכרית. במקרה זה, חלק מן הפוסקים סבורים שאין לדחותו כשהוא בא להתגייר. יתרה מכך, צריך אף להתאמץ לגיירו. יש לתת את הדעת שדיוני הפוסקים במקרה זה, ובשאר הדיונים לגבי זרע-ישראל, אמורים תמיד במציאות שיש זיקה בין הילד הגוי לאביו הישראלי. ההנחה היא שהילד מקבל חינוך ותודעה יהודיים, וחינוך זה, הבא מבית האב, הוא היסוד לגיורו ולמילתו. לא מצאנו בתשובות הפוסקים ובדבריהם הנחה שעצם

16. וכתב בשו"ת מהרשד"ם (חושן משפט, סימן שה): "גר שנולדו לו בנים בגיורו ונתגיירו עמו, דחשיבי בנים לפטרו מפריה ורביה. גם חשיבי בנים להפקיע דין בכור לנחלה מהבנים שנולדו לו בקדושה. כדאמר רבי יוחנן ביבמות פרק הבא על יבמתו דהלכ' כותיה... ישראל שיש לו בן משפחה ומגויה, דקי"ל שאינו נקרא בנו לא לפטרו מפריה ורביה ולא להפקיע דין בכורה מהבן הבכור הנולד לו בישראלים".

17. ראה שו"ת מהר"ם שיק (יורה דעה, סימן רמח), הסבור שאין אביו הישראלי יכול להביא לגיור את בנו הגוי הקטן, וזאת אף-על-פי שאם גם האב גוי, הוא יכול להביאו. את דבריו הוא מבסס על דברי התוספות יום טוב (קידושין, סוף פרק ג). ואפשר שהם סוברים שיש ייחוס בין ילד נוכרי לאביו הנוכרי, אך זרע-ישראל במעי נוכרית נמאס, ואינו מחשיב את הזרע כזרעו. וראה לעיל מאמר א הערה 21 שיטת הרב קוק.

העובדה ש"דם יהודי"¹⁸ זורם בעורקיו של הילד מגדירה אותו כ'זרע-ישראל'. 'זרע-ישראל' משמעותו חינוך הבן הגוי על ידי אביו הישראלי, ולא ייחוסו הביולוגי בלבד. פולמוס גדול נתגלע בין הרב קלישר ובין הרב הילדסהיימר בעניין מילת תינוק שאביו יהודי ואמו גויה, וכדברי הרב קלישר:

ועוד יש לעורר שטבילה כזו אשר אביו ישראל יותר מחוייבין להכין לו דרך הבחירה מאשר יעשה להנולד מנוכרי. כי הגם שמדינא הוולד כמותה לעניין יחוס, עכ"ז מצינו כי זרע הקודש יקרא. שהרי כשעזרא הוכיח לישראל אשר נשאו נשים נוכריות, אחר אומרו כי נשאו מבנותיהם להם ולבניהם אמר "והתערבו זרע הקודש בעמי הארצות" (עזרא ט, ב). וגלל זה אם יש באפשרות להוציא זרע נשחתה מהטומאה ולהוציא ממסגר אסיר ולהחזירה אל הקודש מה טוב ומה נעים חלקינו... וכן מצינו באברהם ע"ה שנשא שפחת שרה אשר לפי הדין הוולד כמותה והוא עבד, ועכ"ז אמר ית' "כי זרעך הוא". ובנידון דידן לא בלבד שזכין להבן אשר בחירתו פתוח עי"ז להתקדש, גם לאב זכין מאוד, כי כאשר החוטא ישים אל לבו לשוב (כאשר הוקרה למרבה, בפרט אם אשתו הנוכרית מתה) איך יקובל תשובתו אם הוליד בנים לע"ז הלא הוא מעוות לא יכול לתקן כדתנן בחגיגה ט', אך אם עשינו בזה רצונו הטוב למול זכריו אז בנקל ישוב הוא עם בניו ואנחנו פותחין יד לתשובה, ואף במי שלא ישוב ח"ו עכ"פ בזה לבו נכון עמו שרוצה להחזיק בניו בדת יהודית במולו אותם ובלי ספק [ההדגשה שלי – א"ר] כאשר יגדלון יורם שיטבילו על דעת ב"ד דהא ניחא לי' לבן במאי דעביד האב ויבחר בחיים, ובנים כאלו יש אפשרות לפעמים שגדולי ישראל יוצמחו מהם הלא השושנה מבין החוחים תצמיח.¹⁹

יש כאן זיקה ישירה בין האב לבין בנו, והיא דו-כיוונית: מצד אחד, הבן יכול להחזיר את האב בתשובה בעקבות גיורו; מצד שני, רצון האב להחזיק את בניו ביהדות באמצעות המילה, מה שיכול להביא לגרות אמיתית בהמשך החיים. אין כאן גוי מזרע-ישראל בלא שום זיקה לעולם היהודי, אלא גוי מאב יהודי המגדלו ומחנכו ומעניק לו את זהותו במהלך חייו, וזה נותן תקווה שהילד, כשיגדל, יבחר בדרך החיים היהודית וישוב לחיק עם-ישראל. אך גם פה מצינו רק שאין דוחים ולד זה, וכדי שתהליך הגרות העתידי, אם יהיה, יהיה יותר

18. במקומות שונים כותב הרב אמסלם את הביטוי "דם יהודי" כחופף לעניין 'זרע-ישראל' ראה למשל דבריו לעיל בהתייחסותו לדברי הרב עזריאל.

19. דברי הרב קלישר הובאו בתוך שו"ת הרב עזריאל הילדסהיימר ח"א יורה דעה, סימן רכט.

קל, מלים אותו כבר עכשיו. וכן לעניין לקרבו. אך לא מצינו שום קולא במהות הגיור, שהיא קבלת עול מצוות.²⁰

תחושת ההשתייכות החברתית של הבן והזדהותו עם גורל העם היהודי

כדברים האמורים לעיל מצאנו אצל בעל עלי תמר. לאחר דיון ארוך בעניין הדחייה שיש לדחות את הגוי העומד להתגייר, הוא כותב (עלי תמר, ירושלמי קידושין ד: א):

ונ"ל מכאן שהנולד מנשואי תערובת שאביו ישראל ואמו נוכרית והוא נתגדל בדת ישראל ובסביבת ישראל ומרגיש עצמו כישאל גמור, אם בא להתגייר כשהוא גדול אין דוחין אותו כדרך שדוחין את הגרים תחילה כדי שיפרשו ומכ"ש שהוא נימול כבר... מ"מ נראה לי שאין דוחין אותו כדי שיפרוש מאחר שנתגדל בישראל ובדת ישראל לכל דבר.

אי־הדחייה היא משום שהתחנך בזהות יהודית־דתית: "נתגדל בדת ישראל ובסביבת ישראל". הוא דומה למי שהוריו התגיירו והתברר שהיה פגם בגיורם שפסל אותו, והבן חי כל ימיו כשומר מצוות ולמד תורה. אין טעם לדחות גוי זה ולומר לו: "אי אתה יודע שישאל בזמן הזה דוויים" וכו', שהרי הוא עצמו מרגיש את הדחייה והדווי של העם היהודי על בשרו. מגוחך לומר לו בזמן תהליך הגרות: אתה תהיה בעתיד דווי ודחוי, שהרי זהו מצבו העכשווי. מטעם זה נראה לבעל עלי תמר שאפשר לוותר על תהליך הדחייה, אך לא הובא בדבריו היתר לדלג על מהותו של הגיור, שהיא קבלת עול מצוות.

תיקון העיוות של מעשי האב

גם הרב משה שמואל גלזנר,²¹ סבור שיש להתאמץ ולגייר את הילדים (ואף את האישה הנוכרית) של משפחות מעורבות. אך גם אצלו אין זה משום שדם יהודי זורם בעורקי הילד, אלא מפני שהדרישה מן האדם לזנוח את ילדיו הביולוגיים ולחזור בתשובה אינה מעשית, שהרי טבעו של העולם שהאב מרחם על ילדיו ואוהב אותם.²² יתרה מזו. גיור הילדים מתקן את המעוות שעשה האב, וזה עצמו חלק מתהליך התשובה של האב. לדעת הראשונים, אף־

20. הרב הילדסהיימר לא קיבל את דברי הרב קלישר. וראה בתשובתו דיון נרחב בהסבר שיטתו.

21. הרב משה שמואל גלזנר, חקור דבר (התרס"א).

22. חקור דבר (הנזכר בהערה הקודמת), עמ' יא: "ואנן איך נענה בתרא דהאי גברא שלח תשלח את האם וגם הבנים וחזור בך, דבנך הנולד מן הנוכרית אינו קרוי בנך היינו מצד גזרת הכתוב אבל הטבע לא ישונה ובנים טבעים המה לו ואיך יעזבם וילך לו".

על-פי שהוולד מתייחס אחר אמו הנוכרית, הוא בגדר "זרעך" לעניין עוון עבודה-זרה, כיוון שאמו עלולה להסית אותו לעבוד עבודה-זרה, ונמצא שהולדת ילד העלול לעבוד עבודה זרה היא עבירה של האב.²³ גיורו של הילד, ובעקבות זאת של אמו, מתקן את העיוות הזה. מדברים אלו ברור שהדרישה להקל בתהליך קבלת הוולד אינה בשל מעמדו השונה ככיכול של הילד ממעמד גוי רגיל, אלא לשם הניסיון לתקן את מעשה האב. הרי הרב גלזר סבור שיש לגייר גם את האם, כי בלעדיה אי אפשר לגייר את הילד, וברור לכולי עלמא שאין מעמדה של האם שונה משאר גויים הבאים להתגייר. סוף דבר, גם הוא סבור שיש להתאמץ לגייר ילד שנולד מאב יהודי ואת אמו הנוכרייה, והטעם הוא כדי להציל את האב החי, כשיחזור בתשובה וכו'. לא מצינו בדבריו שום אמירה שהילדים הללו (ואמם) מעמדם שונה ממעמד גויים, ושאפשר לוותר אצלם על העניין המרכזי של תהליך הגיור, קבלת עול מצוות.

גיור גוי מזרע-ישראל במקום שיש תקנה שלא לקבל גרים

הבנתנו זו, שהמושג 'זרע-ישראל' מציין רק את הזיקה בין האדם לילדיו, ונובע מכך שחינוך וזהות הילד הזה שונים במהותם מאלה של שאר גויים, ולכן אפשר להקל בהלכות הנלוות לתהליך הגיור – הבנה זו מקבלת אשרור מדברי הרב הרצוג. הרב הרצוג דן בעניין שולי, תקנה מקומית שלא לקבל גרים, ואומר שאפשר לעבור על התקנה במקרה מסוים. וזו לשונו:²⁴

אכן אפשר שתוכלו להסביר לציבור שדנתם במקרה זה באופן יוצא מן הכלל, הואיל ואביה מישראל, ואעפ"י שעל-פי הדין אינו נחשב לאביה שהוולד הולך אחר האם, מכל מקום אינו דומה גויה הנולדה מאב ואם גויים לנולדה מאם נוכריה ואב ישראל, שבוודאי קיבלה פחות או יותר השפעה יהודית וליבה יותר קרוב לישראל וליהדות ויותר קל להאמין שהיא תחת השפעה יהודית... כשתגייר תהא גרותה גרות מושרשת בלב.

להבנתו, אין דין נוכרית שגדלה אצל אב גוי כדין מתגיירת שגדלה אצל אב יהודי, שבוודאי קיבלה השפעה יהודית ולבה קרוב יותר לישראל וליהדות וכו', ולכן אפשר לגיירה, ועל-

23. דברי רבנו תם בסוף תוספות קידושין (סח, ב ד"ה בנך), ש"כי יסיר" פירושו שמסיר את זרעו להיות עכו"ם. וכן כתב הרמב"ם (איסורי ביאה יב: ז): "והבן מן העכו"ם אינו בנו, שנאמר 'כי יסיר את בנך מאחרי'. מסיר אותו מלהיות אחרי ה'". ובט"ז (אבן העזר טז, ס"ק ב), כותב שלגריעותא נחשב בנו.

24. הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, "שאלה בדבר גרות" מזכרת 48 (הרב שלמה יוסף זיון והרב זרח ורהפטיג עורכים, התשכ"ב), עמ' 56.

אף התקנה המקומית, שאין לקבל גרים – נוכרית כזאת ניתן לגייר. אין בדבריו שום קולא בהלכות גיור המהותיות, ובוודאי בעניין המרכזי של תהליך הגיור – קבלת עול מצוות.

משמעות 'זרע־ישראל' בשיטת הרב עוזיאל

מקור חשוב שהרב אמסלם מסתמך עליו כיסוד לשיטתו שדין גוי מזרע־ישראל נבדל מדין גוי אחר, הוא דברי הרב עוזיאל.²⁵ נראה לי שגם מכאן אין להוכיח יותר ממה שאמרנו לעיל.

זה לשונו בשו"ת משפטי עוזיאל (ח"ז, סימן ט):

מכאן [גר קטן שאמו הביאתו להתגייר] אנו למדים, במכל שכן כשגוי זה הוא בן ישראל מנוכרית ואביו מביאו להתגייר, שבי"ד נזקקים לגרותו, משום דאע"ג שהוא נקרא בנה של הנוכרית, אינו יוצא מכלל זרע־ישראל... הא למדת דלא נחלקו התנאים [קידושין עח, א – "בתולה מזרע־ישראל"; ראב"י – מקצת זרע; ר' יוסי – מי שנזרעו בישראל] אלא לרבות גם בני גר בישראל, אבל לדברי הכל בני ובנות ישראל שנולדו מהנוכרית קרויים זרע־ישראל. הלכך כשאביו הביאו להתגייר חוזר הילד לעיקר זרעו, וראיה לדבר נראה מדאמרין (מגילה כה, א): "מזרעך לא תיתן להעביר למולך" – בישראל הבא על הכותית והוליד ממנה בן לעבודה־זרה הכתוב מדבר. הא למדת דכן הבא מן הכותית נקרא זרעו... הלכך אם בא לגיירו מצווה עלינו להיזקק לגרותו כדי לכפר עוון האב מאחרי הגרות, ולכל ידח ממנו נדח. ואין לחוש שמא יגרר אחרי אמו, דאדרבא אם דוחים אותו ועוקרים אותו ממקור חייו וזרעו שהוא אביו, ודאי יטמע בין הגויים ויכפור בא־להי ישראל, וישנא תכלית שנאה את היהדות ותורתה, ובהתגירותו ימלט מכפירה, ואביו שיגיירו יתאמץ לחנכו בתורה [ההדגשה שלי – א"ר] ולהצילו מע"ז ואביזריהו, ולא חישנן שימחה בילדותו אלא אדרבה כיוון שנתחנך בתורה והחזיק בגרותו, שוב לא ימחה.

נראה שאי אפשר להוכיח מכאן שלדעת הרב עוזיאל תהליך הגיור לגוי מזרע־ישראל שונה מהותית מתהליך הגיור הרגיל. הרב עוזיאל עוסק בגיור ילד קטן, ולדעתו אביו הביולוגי שייך לגיורו, ולכן בית־דין נזקקים לגיורו. יתרה מזו, מצווה עליהם להיזקק ולגיירו כדי לכפר על עוון האב (כדברי הרב גלזנר, לעיל), ובמקרה דידן אין לחוש שמא יגרר אחר אמו, שהרי ודאי יתאמץ אביו לחנכו בתורה וכו'. גם פה הנדון הוא גר המכיר את אביו היהודי, ויש לאביו השפעה על חינוכו בהמשך חייו ועיצובו כיהודי שלם. בכל דברי הרב עוזיאל, לא נאמר שתהליך גיורו שונה מתהליך גיור גוי רגיל. משמעות 'זרע־ישראל' בדברי

25. דין קבלת מצוות במשנתו של הרב עוזיאל הוא עניין בפני עצמו. ואכמ"ל.

הרב עוזיאל היא: זרעו של אב ישראלי הרוצה לגדל את בנו כילד יהודי, שמן הסתם גם ידאג לכך. אין משמעות לפן הגזעי שהרב אמסלם מבקש לייחס לדבריו. גם דבריו "לבל ידח ממנו נדח" (על-פי שמואל ב' יד) כוונתם שגיור הבן הוא חלק מתהליך התשובה של האב, החפץ שגם בנו הביולוגי שנולד בעבירה יהיה חלק מן העם היהודי, ובכך יכופר אולי עונו, שילד בן לעבודה זרה.²⁶

לסיום, המונח 'זרע-ישראל' הנזכר בדברי הפוסקים אינו במשמעות הביולוגית של גזע יהודי, כפי שהרב אמסלם מבקש לטעון, אלא במשמעותו הערכית. כיוון שכך, הפוסקים שנקטו אותו כמרכיב בהלכות גיור עשו כן רק ביחס שבין אב יהודי לבנו הנולד מנוכרית, ולא דיברו על נכדו או צאצא אחר שלו כשאין ביניהם יחס חינוכי ערכי. וברור שאין חפיפה בין המונח ההלכתי 'זרע-ישראל' לבין הגדרת הזכאות בחוק השבות האזרחי. גם הפוסקים הסבורים שמעמדו של גוי מזרע-ישראל שונה מדין גוי רגיל לעניין הלכות גרות, נקטו זאת רק לעניין חובת הדחייה האמורה בגוי רגיל, שלדעתם אין לה מקום בענייננו, ואף יש מצווה להיזקק לו ולגייר אותו. אין בדבריהם אפילו רמז להקלה בעצם תהליך הגיור, קרי קבלת עול מצוות, דווקא לגר מזרע-ישראל.

ג. גיור עולי ברית-המועצות (לשעבר) שהם מזרע-ישראל

כאמור לעיל, הרבה מן הפוסקים נטו להקל בעניין ההלכה של דחיית הגר לגבי עולי ברית-המועצות (לשעבר), ולדעתם יש להתאמץ לגיירם. כידוע, עולים אלו עלו לארץ-ישראל מכוח חוק השבות. חלקם בעלי תודעה יהודית לאומית, וכמעט כולם חסרי תודעה דתית וחסרי רצון לשמור תורה ומצוות. אף-על-פי-כן, הפוסקים מבקשים להתאמץ לנסות ולגיירם מתוך הבנה שקבוצה לא-יהודית גדולה כל כך, המעורה בחיי הציבור ומזוהה כיהודים בקרב הציבור, עתידה ליצור בעתיד בעיה של התבוללות. בניגוד לדברי הרב אמסלם, הסבור שמעמדם כ'זרע-ישראל' הוא הגורם להקל בדרכי הגיור, נראה לי שדעת הפוסקים מבוססת על דברי הרמב"ם (שו"ת, בלאו, ח"ב סימן ריא), "מוטב שיאכלו רוטב ולא שומן עצמו", שמתוכן דבריו ניתן ללמוד שבהתנגשות בין בעיות הלכתיות, כגון נישואי

26. הערת הרב בלס: דברי הרב עוזיאל מנוגדים לכאורה לדברי הרמב"ם באגרת תימן (והובאו הדברים בפתח דבר לספר זה) ובהלכות איסורי ביאה סוף פי"ג שמהם משתמע שיש דווקא תועלת בהוצאה מכלל ישראל של מי שהתערב בעם-ישראל ולא עמדו אבותיו בסיני. הכנסתו של מי שיש לו נשמה של גוי לעם-ישראל, אף אם אביו יהודי מבחינה ביולוגית, גורמת צרות לישראל ולא ברכה. עד כאן דברי הרב בלס. נראה לי שניתן לחלק ולומר שהרב עוזיאל לא יחלוק על הדברים, ולהבנתו כוונת הרמב"ם היא למי שלאחר ההשתדלות נפלט מעם-ישראל, אז מתברר למפרע שהוא מערב רב.

תערובת לעומת גיור הנובע מאינטרס זר והלכה של הנטען על השפחה, אפשר לבחור ברע במיעוטו ולהקל בהלכות הנלוות לתהליך הגיור, אך אין מי שיפסוק להקל במהותו של הגיור, קבלת עול מצוות.²⁷ וכך הם דברי הרב אלישיב (הובאו בספר זרע ישראל עמ' שי): "בודאי צריך לקרבם ואין לרחקם, והוא כיוון שהם מזרע יהודי, והוא ע"פ דברי הרמב"ם באגרותיו".

גם הרב אונטרמן²⁸ סבור שיש להקל בגיור עולי ברית־המועצות הנמצאים בתוכנו, ומסתמך על תשובת האחיעזר המקל (ושם נראה שהדגש בדבריו הוא שיטת האחיעזר בעניין מומר לתאבון). מכל מקום, לא מצינו שום פוסק אומר ש'זרע־ישראל' כשלעצמו הוא הקריטריון שבנינו יש להקל. ההבנה שאינטרס ציבורי, כמו החשש מנישואי תערובת, הוא שיקול להקל בעניינים הנלווים לתהליך הגיור, נזכרת גם בדברי הרב משה פיינשטיין (דברות משה, יבמות, סימן לה, סוף ענף ג).²⁹ למעשה, גם הרב אמסלם עצמו מכיר בכך שהאינטרס הציבורי צריך להוביל את הדין.³⁰ והוא כותב (זרע ישראל עמ' רצט):

ואגב דברי הגרא"י אונטרמן זצ"ל ובהקשר לדבריו, עלי לציין שכל מה שצדדנו עד עתה להקל בגרותם של עולי חבר העמים הבאים מזרע־ישראל... כל זה לא מיירי אלא בבאים להתגייר בארץ ישראל שהנוק העלול להיגרם מאי קבלתם רב על התועלת... אבל בחו"ל יש לשקול היטב אם לקבל גויים כאלה לחיק היהדות, שפעמים יוצא שכרו בהפסדו.

סיכום

א. בניגוד לדברי הרב אמסלם, אין מושג 'זרע־ישראל' המאפשר להקל בהלכות גיור המהותיות למי שאחד מאבותיו או אבות אבותיו היה יהודי.

27. על תשובת הרמב"ם ועל דברי האחרונים הלומדים ממנה כי לעתים יש להקל בגיור לנטען על השפחה או למתגייר לשם אישות, ראה לעיל מאמר ב – 'הגיור – חזון ומציאות', פרק א.

28. הרב איסר יהודה אונטרמן "הלכות גרות ודרך ביצוען" תורה שבעל־פה יג (התשל"א), עמ' יג–כ. וראה דיון רחב בדבריו, לעיל מאמר ג.

29. ראה לעיל מאמר ב – 'הגיור – חזון ומציאות' פ"א.

30. בעמ' רעט, הרב אמסלם מביא את דברי בעל נהר מצרים, המקל לגייר אישה בת אל נכר הנשואה ליהודי. גם כאן ברור שאין מדובר ב'זרע־ישראל', שהרי אביה ואמה נוכרים, אך יש כאן אינטרס לישראל לגיירם. ודו"ק.

- ב. הרב אמסלם מבסס את שיטתו על הוכחות טקסטואליות הבנויות על דרך השלילה מתוך אמירות שהובאו בדרך אגב בדברי הפוסקים, אך אינן עוסקות במישרין בעניין 'זרע־ישראל'. נוסף על זה, הן עוסקות במציאות ההיסטורית של בני האנוסים, ואין בהן כדי ללמד על המציאות שבימינו.
- ג. פוסקים רבים נקטו שאפשר להקל בהלכות גיור, הן לעניין המילה (למול ילדי אב יהודי שאמם נכרית) והן לעניין הדרישה לדחות את הגר בכואו להתגייר, במי שנולד לאב יהודי ואם נוכרית. זאת, כאשר ברור שתהיה לאב השפעה חיובית על חינוכו ותודעתו היהודית של הבן, או שיעלה בידי הבן להחזיר את אביו בתשובה, שגם עצם גיורו הוא חלק מן התשובה של האב.
- ד. 'זרע־ישראל' הוא מושג ערכי במישור הרוחני והחינוכי, ולא מושג ביולוגי. מכל מקום, אין להרחיבו מעבר לדור אחד בין ישראל לבין זרעו.
- ה. רוב הפוסקים נוטים להקל בגיור עולי ברית־המועצות (לשעבר) – הן שלא לדחותם אלא להתאמץ לגיירם, הן לגיירם חרף מניע זר והן לדין הנטען על הנוכרית וכו', לאור דברי הרמב"ם בתשובתו. דרכם נובעת מן האינטרס הציבורי למנוע נישואי תערובת. מכל מקום, הפוסקים לא הקלו בשום דבר הקשור למהות הגיור, קרי מילה וטבילה, וכן קבלת מצוות, אלא רק להלכות הנלוות לתהליך הגיור.

נספח: תגובת הרב חיים אמסלם - עיקר החידוש בספר 'זרע ישראל': גדר קבלת מצוות והודעתן¹

דברי הרב אמסלם

ראיתי לנכון להציג כאן את תגובתו של גיסי הרב שמעון כהן עורך ספר זרע ישראל, ביחס למושג 'זרע ישראל' שפיתחנו והרחבנו בספרים שכתבנו בעניינים אלו, ואומנם אין זה החידוש שלי וכבר קדמוני בזה הרב קאלישר והרב עוזיאל עליהם השלום, ואנחנו ביססנו והבאנו תימוכין לרעיון הפשוט וההגיוני הטמון בו, אלא שראיתי לעתים כמה רבנים שעברו ברפרוף על פני הספרים וכדרכה של תורה מצאו קושיא והערה, ובפרט בענין זרע ישראל, וחשבו לסתור הבנין שעליו יושב יסוד זה, ושגו ברואה כי 'זרע ישראל' הוא נדבך נוסף בזמננו להקל כמה שאפשר בעניינים אלו שהשעה נצרכה להם, והעיקר הוא הבריורים שכתבנו בענין קבלת המצוות וגדריה ומשמיא קא זכו לי בזה ומקום הניחו לי רבותי להתגדר בו ודי בהערה זו.

תגובת הרב שמעון כהן

קראתי את מאמרו של הרב רדמן על מהותו ויישומו של המונח 'זרע ישראל' בהל' גרות, שעיקרו השגות על חידושו של הרב אמסלם בענין זרע ישראל. מדבריו נראה שהרב הכותב החטיא את עיקר חידושו של הרב אמסלם שהוא הבהרת הפירוש למושג קבלת מצוות והודעתן. הרב אמסלם מחדש שהודעת המצוות ע"י בית הדין וקבלתם בהסכמה בפה מלא פעמיים במהלך טכס הגיור על ידי הגר היא קבלת המצוות המוזכרת בהלכה, ולפיכך אם נעשתה הודעה וקבלה זו, גם אם בפועל לאחר הגרות קיום המצוות ע"י הגר יהיה לקוי או חלקי, אין זה פוגע בהודעה ובקבלה שהיו שלמות ונעשתה כאן קבלת מצוות שלמה.

פרשנות זו, המבוססת היטב בספר על גדולי הראשונים והאחרונים הרמב"ם והשו"ע, נוגדת את חלק מפוסקי זמנינו שמפרשים שקבלת מצוות אינה רק הקבלה עצמה אלא היא קיומן בפועל על ידי המתגייר ומכאן נובעת גם בחינת קיומם בדיעבד לאחר הגרות ע"י הגר, וכל שאינם מקיימים את כל המצוות לאחר הגרות אין תוקף לגרות, ומכאן הגיעו גם לביטולי גיור דבר הנוגד לגמרי את ההלכה.

---

1. כאמור בפתיחה, המאמר "זרע ישראל" פורסם בכתב העת צהר לט עמ' 113, ותגובתו של הרב אמסלם המובאת להלן פורסמה בגיליון מ, עמ' 283. תגובתי לדברים אלו הובאה בגוף המאמר.

כל החלקים בספרו של הרב אמסלם הם סיוע, תימוך וביסוס ליסוד זה, גם הרעיון של זרע־ישראל בא בסך הכל ללמד על המוטיבציה שצריכה להיות לדיין בבואו לגייר גוים אלה, אולם היסוד ההלכתי המוצק הוא כאמור הפרשנות למושג 'קבלת מצוות', וקבלת המצוות דיעבד לא מעכבת, וההגדרה של המצב היום כמצב של שעת הדחק ו'דיעבד', כל אלו הם נדבכים ליסוד העיקרי שהוא הפרשנות של קבלת מצוות.

לא בכדי הפרק הנקרא 'זרע־ישראל' הוא הפרק החמישי של הספר וקדמו לו הפרקים המבארים בארוכה מהותה של קבלת המצוות והגדרתה.

ייתכן שמסר זה אינו מספיק ברור בספר למעיין בריפרוף אולם המעמיק בכל פרקיו של הספר כמקשה אחת רואה ומבין שזה החידוש, והוא מבוסס על גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים.

ולכן לבוא בפתיחת המאמר ולהניח כעובדה שהרב אמסלם אינו מצריך קבלת מצוות בזרע־ישראל, הוא עיוות דבריו, והוא גם הפך דבריו בתחילת הספר בנקודה הראשונה מארבע הנקודות העיקריות של הגיור, כי המתגייר (ללא הבדל בין סתם גוי לזרע־ישראל) צריך לקבל המצוות.

הרעיון המרכזי היוצא מהפרק 'זרע־ישראל', נובע בראש ובראשונה מהשכל הישר וההיגיון הפשוט להבחין בין היחס לסתם גוי הבא להתגייר למי שהוא צאצא יהודים ועל הראיות יתכן וניתן להתווכח ולדון, אך אין זה מעלה או מוריד למסקנה ההלכתית של הספר זרע־ישראל.

לקחת את הפרק על זרע־ישראל, להפרידו משאר חלקי הספר, ולנסות לסתור אותו, זהו ממש חוסר הבנה של החידוש שבכל הספר.

שמעון כהן

עורך הספר של הרב אמסלם